

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 342.7

Бабін Б.В.,

к.ю.н., доцент, завідувач кафедри
адміністративного і кримінального права
Одеської національної морської академії

ПРОГРАМНІСТЬ ПРАВОВИХ РЕГУЛЯТОРІВ ГЛОБАЛЬНИХ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Анотація. У статті розглянуті аспекти використання правових механізмів програмного регулювання міжнародних організацій, що діють під егідою ООН. Розглянуті відповідні правові акти, інститути та механізми, досліджено форми програмного регулювання цих організацій. Проаналізовано загальні риси та специфіку діяльності міжнародних організацій у сфері програмного регулювання.

Аннотация. В статье рассмотрены аспекты использования правовых механизмов программного регулирования международных организаций, функционирующих под эгидой ООН. Рассмотрены соответствующие правовые акты, институты и механизмы, исследованы формы программного регулирования этих организаций. Проанализировано общие черты и специфику деятельности международных организаций в сфере программного регулирования.

Annotation. The aspects of using the legal mechanisms of program regulation of the international organizations, working in frames of the UN system are looked at the article. The coherent legal acts, institutes and mechanisms are watched, forms of the program regulation in those organizations` activities are researched at. Common forms and specification of international organizations ` activities in area of program regulation are analyzed at.

Постановка проблеми. Специфіка програмних міжнародно-правових регуляторів, які сьогодні є вкрай розповсюдженими як у міждержавних відносинах так і у практиці міжнародних організацій досі не стала предметом правничих наукових досліджень. Водночас саме міжнародні програми стають формою для регулятивних норм в рамках двосторонніх міждержавних правовідносин, зовнішньої та внутрішньої організаційно-правової активності міжнародних організацій глобального та регіонального вимірів, з'являються регламентні акти у сфері міжнародного програмування.

Ступінь наукової розробки теми. Аспекти програмного забезпечення розвитку та реформування в рамках системи ООН знайшли своє відображення у науковій літературі та експертних дослідженнях. Зокрема, цими питаннями обіймалися такі експерти ООН, як Бертран Морис та Дік Торнбург, програмне забезпечення діяльності ООН досліджувалося у наукових роботах Арнольда Т., Кея Д.К., Уотерса М., Уейса Т.Г., Фоумренда Дж., Хааса Е.Б., Хілла М., Чілдерса Е.Б., інших західних авторів, але фактично не підіймалося у радянській, російськомовній або вітчизняній правовій доктрині. Крім того, відповідна практика

програмного регулювання у діяльності не безпосередньо ООН, а організацій, що діють під її егідою взагалі не є висвітленою в сучасному міжнародному праві.

Мета статті. Наведене обумовлює актуальність аналізу проблеми міжнародних правових програм, зокрема, у форматі дослідження програмного характеру нормативних документів міжнародних організацій глобального характеру, що можна вважати метою цієї статті. Завданнями нашої роботи слід вважати визначення специфіки форм застосування програмного регулювання у діяльності таких глобальних організацій, як Всесвітня організація інтелектуальної власності (далі – ВОІВ), Всесвітня організація охорони здоров'я (далі – ВООЗ), Міжнародна агенція з атомної енергії (далі – МАГАТЕ), Міжнародна морська організація (далі – ММО), Міжнародна організація праці (далі – МОП), Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (далі – ЮНЕСКО), порівняльний аналіз цих форм програмного правового регулювання, узагальнення оцінки правової реальності, що склалася у цій площині з боку експертів-практиків та науковців.

Викладення основного матеріалу. Організації, що перебувають під егідою ООН, такі, як ВОІВ, ВООЗ, МАГАТЕ, ММО, МОП, ЮНЕСКО та інші подібні структури, певною мірою запозичують загальний доробок Об'єднаних Націй у сфері програмного правового регулювання міжнародних відносин в рамках власного мандату, процесів внутрішнього розвитку та бюджетних процесів. Так, у 2004 р. Об'єднана інспекційна група ООН підготувала серію доповідей, присвячених управлінню, орієнтованому на конкретні результати, в системі ООН, і розробила систему контрольних параметрів для його впровадження. Інспекційна група вже використала цю систему параметрів при проведенні оглядів керівництва і управління у таких організаціях під егідою ООН, як Панамериканська організація охорони здоров'я, Конвенція ООН по боротьбі з опустелюванням та МОП. Координаційна рада керівників організацій ООН запропонувала усім організаціям системи ООН схвалити розроблену Об'єднаною інспекційною групою систему контрольних параметрів УОКР і використовувати її як основу матриці для впровадження ними УОКР, що, зокрема, знайшло свій вираз у резолюції ГА ООН A/RES/60/257 від 8 травня 2006 р. [6, с. 1]. Слід також вказати що глобальні організації під егідою ООН також користуються допомогою у сфері розроблення програм Департаменту Об'єднаних Націй з проектних послуг (UNOPS), що певною мірою сприяє уніфікації відповідних процесів [18]. Втім, сама природа програмного регулювання в рамках систем, орієнтованих на якість сприяє відповідної уніфікації, водночас різниця в компетенції, завданнях, структурі та порядку роботи кожної з глобальних організацій, що діє під егідою ООН, обумовлює відповідну специфіку.

В рамках ВООЗ питаннями програмування обіймається Комітет Виконавчого комітету ВООЗ з програмних, бюджетних та адміністративних питань. Програми ВООЗ також можна розподілити на

програми, спрямовані на реалізацію мандату цієї організації (наприклад, схвалена в травні 2004 р. Глобальну стратегію з харчування, фізичної активності та здоров'я), внутрішні програми (такі як Одинадцята загальна програма роботи ВООЗ) та бюджетні програми, викладені у Програмних бюджетах ВООЗ на дворічні періоди. Структура фінансових ресурсів та витрат ВООЗ сьогодні є виведеною з Одинадцятої Загальної програми роботи, що охоплює період 2006-2015 років. З 2008 р. в основу управління ВООЗ, зорієнтованого на результат, покладено шестирічний план (на 2008-2013 рр.), що охоплює три дворічних бюджетних періоди. Завершення бюджетного періоду тягне надання фінансового звіту, доповіді про оцінки виконання програмного бюджету, що робиться вищевказаним комітетом ВООЗ [1].

Резолюцією Асамблеї ВООЗ EB125.R1 у 2009 р. було утворено Незалежний консультативний наглядовий комітет експертів, підпорядкований Комітету ВООЗ з програмних, бюджетних та адміністративних питань, цей орган має збиратися двічі в рік та здійснювати незалежний аудит та контроль за виконанням програм ВООЗ (насамперед у фінансовому аспекті). Сам Комітет ВООЗ з програмних, бюджетних та адміністративних питань формується рішенням Асамблеї ВООЗ (наприклад, рішення від 23 травня 2009 р. EB125(1)) та складається з 14 членів, обраних на два роки [4, с. 3, 7].

ВОІВ, у свою чергу, також широко використовує програмну діяльність для реалізації власних завдань та функцій. Зокрема, низка програм ВОІВ передбачають діяльність у сферах розроблення законів і норм, надання технічної допомоги та утворенню потенціалу для держав, що розвиваються, аналізу традиційних знань, фольклору та генетичних ресурсів, розвитку глобальної інфраструктури у сфері інтелектуальної власності тощо. Стратегічні цілі ВОІВ є викладеними у дворічних Програмах та бюджетах; наприклад Програма та бюджет ВОІВ на 2008-2009 рр. передбачали дев'ять стратегічних цілей цієї організації. Дворічні програми та бюджети ВОІВ мають відповідати Середньотерміновому стратегічному плану, що схвалюється на шість років (наприклад, стратегічні плани на 2004-2009 рр. та на 2010-2015 рр.) [2].

Дев'ять стратегічних цілей ВОІВ було розкрито у 29 конкретних програмах ВОІВ (наприклад, програма 22 «Фінансове, бюджетне та програмне управління»). У переглянутих Асамблеєю ВОІВ 12 грудня 2008 р. Програмі та бюджеті на 2008-2009 рр. для реалізації кожної програми встановлювався не лише загальний обсяг фінансування, але й кількість персоналу, задіяного для її реалізації (наприклад для вказано програм 22 бюджет на два роки склав 17.292 тис. швейцарських франків, а кадрове забезпечення – 40 осіб). Як відзначав з цього приводу Генеральний директор ВОІВ Франсіс Геррі, переглянута структура програм ВОІВ, ув'язана із стратегічними цілями цієї організації, передбачає запровадження трьох нових сфер програмної діяльності: Координація Порядку денного щодо розвитку, Економічні дослідження, статистика та

аналітика, Інтелектуальна власність та глобальні виклики. Також завданнями удосконалення програмного регулювання в ВОІВ були встановлені:

- концентрація на питаннях розвитку, виміром якого мають бути відповідні програми;
- збалансований бюджет ВОІВ, що розроблюється Секретаріатом [15, р. 9].

Подібні форми програмного регулювання існують і в МАГАТЕ. Основою для такого регулювання в цій організації слугує Середньотермінова стратегія на шість років (наприклад, на 2006-2011 рр.), що розробляється у процесі взаємодії між Секретаріатом МАГАТЕ та Робочою групою Ради керівників, яка створюється з цією метою. Середньотермінова стратегія МАГАТЕ ґрунтується на «трьох стовпах» роботи цієї організації – технології, безпеки та верифікації і дозволяє застосувати «перехресний аналіз» усієї діяльності МАГАТЕ, зокрема структурі цієї організації та програмування визначених джерел для реалізації цілей МАГАТЕ. Середньотермінова стратегія, втім, не містить у собі конкретних програм МАГАТЕ, які викладаються насамперед у програмних та бюджетних пропозиціях, які Секретаріат МАГАТЕ розробляє на дворічні періоди й надає до затвердження керівним структурам цієї організації. Відповідальним підрозділом МАГАТЕ у сфері програмного регулювання виступає Департамент управління МАГАТЕ, що входить до Секретаріату цієї організації [10].

Середньотермінова стратегія МАГАТЕ на 2006-2011 рр. містить у собі три основні та дві функціональні цілі, до яких належить, зокрема, посилення інтерактивного співробітництва з міжнародними партнерами та громадськістю задля досягнення статутних завдань МАГАТЕ, підвищення рівня реагування та якісного управління. Як відзначалося у положеннях цієї стратегії «зрозуміло, що загальне планування та механізм вибору пріоритетів є необхідними для синергійної та підсиленої взаємодії між усіма програмами МАГАТЕ та особливо між програмою технічного співробітництва та регулярною програмою, яке відображає баланс між зовнішньою та іншою статутною діяльністю МАГАТЕ». Зазначені у стратегії шляхи та цілі технічного співробітництва забезпечують підтримку МАГАТЕ відповідних програм у державах цієї організації [13, р. 6-8].

ЮНЕСКО також має специфіку власного програмного регулювання. Так, Програма та бюджет цієї організації затверджується на два роки Генеральною конференцією цієї організації; ці дворічні програми (С/5) мають відповідати Середньотерміновій стратегії (С/4), що схвалюється терміном на шість років (наприклад, Програма ЮНЕСКО на 2010-2011 рр. схвалена у розвиток стратегії на 2008-2013 рр.) та «переводять політичні директиви та цілі, зазначені стратегією.... до конкретних тематичних та політично зорієнтованих завдань у п'яти Програмних Секторах ЮНЕСКО (освіта, природні науки, соціальні та гуманітарні науки, культура, зв'язок

та інформація)». Органом програмного планування в ЮНЕСКО є Бюро стратегічного планування, утворене в жовтні 2000 р.; цей орган, підзвітний Генеральному директору ЮНЕСКО відповідає і за бюджетні аспекти (разом із Бюджетним Бюро ЮНЕСКО), і за питання програмування, зокрема в контексті моніторингу програм та звітності про їх реалізацію та імплементацію.

У розвиток Середньотермінової стратегії в ЮНЕСКО схвалюються регіональні та субрегіональні стратегії, разом із Бюро стратегічного планування у цій організації утворюються програмні сектори, відповідні питання також надаються до мандату «польових» офісів ЮНЕСКО. Моніторинг та звітність за програмами ЮНЕСКО (зокрема, в рамках надаваних кожні півроку доповідях FA/4) здійснюється в рамках системи SISTER (Система інформації щодо стратегій, завдань та оцінювання результатів), яка застосовується ЮНЕСКО у сфері програмного регулювання разом із використанням «націленого на результати управління». При цьому в останні роки програмне регулювання застосовується в ЮНЕСКО насамперед для вирішення між секторальних проблем та «перехресних» питань (CSTs) які реалізуються ЮНЕСКО разом з іншими організаціями системи ООН [3].

Вкрай цікавим у контексті нашого дослідження є Керівництво з підготовки програмних документів ЮНЕСКО на рівні країни (UNESCO country programming documents, UCPD), затверджене Бюро стратегічного планування ЮНЕСКО у квітні 2007 р. як інструкція для «польових» офісів цієї організації. UCPD при цьому визначався як «новий програмний засіб, яким висвітлюється внесок ЮНЕСКО до всеосяжних зусиль певної країни з розвитку; UCPD при цьому має покривати усі види діяльності ЮНЕСКО у певній державі, які фінансуються з бюджетних або позабюджетних фондів ЮНЕСКО, та мати форму простого за структурою документу, що ґрунтується на певних результатах, покривається одною дворічною програмою та бюджетом ЮНЕСКО та обсяг якого не перевищує 10 сторінок.

Цікаво, що у п. 9 Керівництва 2007 р. зазначається, що «не має потреби у формальному підписанні UCPD, хоча з цього приводу може бути укладений Меморандум про взаємне порозуміння між ЮНЕСКО та національними партнерами якщо останні матимуть таке бажання» [7, р. 2]. Таким чином прямо встановлюється, що незважаючи на те, що UCPD є програмним документом, що регламентує діяльність ЮНЕСКО як суб'єкта міжнародного права у певній державі, він може не мати підтримку у формі міжнародної угоди (зокрема, від наявності або відсутності такого договору зобов'язання ЮНЕСКО за приписами UCPD не втрачатимуть власного значення).

Певні особливості програмного регулювання має й така спеціалізована агенція ООН, як Міжнародна морська організація (ММО). Так, Ассамблея ММО схвалює Стратегічний план ММО на шестирічний період, у якому містяться завдання, процеси та виклики, що постають

перед організацією, стратегічні напрямки та цілі ММО. Стратегічний план ММО також містить індикатори продуктивності та Ключові індикатори продуктивності, які дозволяють Асамблеї та Раді ММО відстежувати прогрес організації у досягнення стратегічних завдань. Також Асамблея ММО схвалює План дій високого рівня ММО, у якому визначаються заходи, що мають бути здійсненими ММО за стратегічними напрямками та спеціальні виходи, що мають бути досягнутими протягом наступних двох років як результати таких заходів. Саме План дій високого рівня визначається експертами ММО як засадницька програма цієї організації, яка, зокрема, формує відповідний бюджетний процес [12].

Асамблея ММО на 21 сесії резолюцією А.900(21) від 19 листопада 1999 р. ухвалила Цілі організації на 2000-2010 роки, відповідно до цього програмного акту резолюціями ММО А.989 (25) від 20 листопада 2007 р. та А.990 (25) від 29 листопада 2007 р. відповідно були ухвалені Стратегічний план організації на період 2008-2013 рр., що розроблявся спеціальною Робочою групою, та План дій організації Високого рівня та її Пріоритети на 2008-2009 рр. Цікаво, що у Цілях організації на 2000-2010 роки визначалося, що за ініціативою Генерального секретаріату ММО бюджет організації має бути реструктуризованим таким чином, щоб реалізовувати робочі програми ММО відповідно до цілей організації на засадах прозорості та відповідальності [14]. Стратегічний план ММО відповідно до резолюції А 970 (24) про ухвалення Стратегічного плану організації на 2006-2011 рр. має переглядатися кожні два роки відповідно до вказівок, наданих Радою ММО, виходячи з напрямків діяльності та цілей ММО, отже чинна редакція Стратегічного плану ММО переглядатиметься на 26-й сесії Асамблеї ММО. У Стратегічному плані не йдеться про фінансові параметри або стосовно конкретних цілей та їх виконавців; у той же час план згадує про необхідність розроблення робочих планів в умовах ризикового менеджменту [16].

План дій ММО на 2008-2009 рр. містить у собі низку більш конкретних заходів стосовно реалізації Цілей організації на 2000-2010 роки, але не дає вказівок на відповідальних виконавців або обсяги фінансування при виконанні цих заходів, подібний зміст містить і План дій ММО на 2010-2011 роки [8]. Одним із компетентних органів ММО у сфері програмного регулювання є Комітет з технічного співробітництва, який покликаний реалізовувати компетенцію ММО щодо запровадження та реалізації проектів технічного співробітництва (technical co-operation projects) ММО, працюючи при цьому як виконавчий підрозділ та агенція з співробітництва. Прикладами таких проектів є ТС.1(39) (Середньотерміновий план ММО з інтеграції жінок у морському секторі) та ТС.2(40) (Заходи з підвищення імплементації Середньотермінового плану ММО з інтеграції жінок у морському секторі). Комітетом з технічного співробітництва схвалюються й Інтегровані програми технічного співробітництва ММО (Integrated technical cooperation programme, ІТСП) ; наприклад, така програма на 2000-2001 рр. була

схвалена рішенням комітету ТС 46/3 від 30 вересня 1998 р., програма на 2006-2007 була схвалена рішенням комітету ТС 55/3/3 від 8 квітня 2005 р., а програма на 2008-2009 рр. – рішенням комітету ТС 57/3/1 від 12 квітня 2007 р. [9], тобто, як можна побачити, ці програмні акти схвалюються Комітетом з технічного співробітництва більш ніж за півроку до їх реалізації.

Програмування діяльності такої структури, як МОП, стало витребуваним практикою з початку 50-х років ХХ ст., коли МОП запровадило технічне співробітництво із державами (зараз щорічний бюджет програм технічного співробітництва МОП сягає 130 млн. дол. США) та донорами. Загальним завданням програм технічного співробітництва МОП сьогодні є імплементація Порядку денного щодо гідної праці на національному рівні, через використання мережі офісів МОП, що розширяється та надає допомогу у розробленні та запровадженні програм розвитку [11].

Важливим актом у сфері програмного регулювання в діяльності МОП слід вважати такий документ, як «Структура аналітичних оцінок МОП. Оцінка в контексті стратегічного бюджету» (GB.285/PFA/10) схвалений Комітетом з програми, фінансових та адміністративних питань МОП у листопаді 2002 р. в рамках 285-ї сесії Адміністративної Ради МОП. Цей документ містить системи оцінки, які МОП пропонує ввести в дію в рамках стратегічного бюджету, з метою створення «всебічного послідовного та прозорого механізму оцінки який має підвищити ефективність планування контролю і звітності за програмами та проектами». При цьому мета відповідної оцінки програми МОП за цим актом полягає у «визначенні на як можна більш систематичної та об'єктивної основі актуальності ефективності та результативності діяльності МОП і віддачі від неї в зіставленні з її цілями у наданні Міжнародним бюро праці державам-членам і тристороннім учасникам інструментів для проведення систематичних оглядів з метою підвищення результативності основних програм шляхом зміни їх змісту та, якщо це необхідно, – перегляду їхніх цілей» [5, с. 3].

Спеціалізованими цільовими програмними підрозділами МОП сьогодні слід вважати Міжнародну програму з ліквідації дитячої праці (ІРЕС). Цю програму було засновано у 1992 р. із загальною метою у прогресивному обмеженні дитячої праці, досягнення якої передбачалося через посилення можливостей держав у вирішенні відповідних проблем та шляхом започаткування всесвітнього руху боротьби з дитячою працею. Сьогодні ІРЕС є системою, що організує програмне регулювання у відповідній сфері у 88 державах, обсяг фінансування технічних проектів цієї програми досяг 61 млн. дол. США у 2008 р.; експерти МОП називають ІРЕС найкрупнішою окремою оперативною програмою МОП (при цьому під ІРЕС в МОП розуміють і відповідний документально зафіксований план заходів, і організаційні механізми з їх реалізації). Сьогодні документом, що спрямовує діяльність МОП задля реалізації цієї програми

є Глобальний план дій з ліквідації дитячої праці, схвалений МОП у листопаді 2006 р., розрахований на десять років [TheI, р. 8]. Іншою аналогічною оперативною програмою МОП сьогодні є Програма МОП з ВІЛ/СНІДу та світу праці (ILO/AIDS) [11].

Зараз в МОП запроваджується ініціатива, що стосується запровадження у процеси ухвалення політичних рішень та складання програм МОП комплексного підходу децентралізації таких програм та запровадження у роботу МОП міжсекторальних цілей. Оцінка програм МОП здійснюється спеціалізованими підрозділами МОП – Бюро з питань програмування та управління (PROGRAM) та Департаментом з питань співробітництва з метою розвитку (CODEV), окремі теми та проекти контролюють безпосередньо виконавці або їх пряме керівництво. Основними критеріями оцінки програм МОП слугують послідовність, результативність та фактична стратегічна цілеспрямованість програм (порівняно із запланованою); оцінка проводиться щорічно в рамках аналізу витрачання бюджетних коштів МОП та кожні чотири роки – щодо стратегічних завдань конкретної програми [5, с. 3, 7].

Висновки. Узагальнивши аналіз наведеного нормативного матеріалу, можна прийти до наступних висновків. Діяльність глобальних спеціалізованих міжнародних організацій в рамках системи ООН передбачає широке використання програмного регулювання. ВОІВ, ВООЗ, МАГАТЕ, ММО, МОП, ЮНЕСКО частково запозичують доробок ООН у сфері програмного правового регулювання міжнародних відносин в рамках власного мандату, процесів внутрішнього розвитку та бюджетних процесів; водночас програмне регулювання у кожній окремій з цих організацій має певну специфіку. До загальних рис програмного регулювання в цих організаціях належать:

- розроблення дворічних програмних бюджетів на базі шестирічних стратегічних програмних документів;
- створення спеціальних органів, що обіймаються процесами розроблення та контролю у сфері програмного регулювання;
- запровадження стандартів оцінювання програм у нормативних актах;
- використання цільових програм зовнішнього регулювання для досягнення завдань та функцій відповідної організації; ці програми можуть мати й міжорганізаційний характер.

Додамо, що форми реалізації програм міжнародних організацій системи ООН в Україні потребують на окремий аналіз, який може бути здійсненим в рамках дослідження проблем національної імплементації міжнародних програм.

Використані джерела:

1. Всемирная организация здравоохранения [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайту : <http://www.who.int/about/ru/>
2. Всемирная организация интеллектуальной собственности [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайту : <http://www.wipo.int/portal/index.html.ru>

3. Организация Объединенных Наций по вопросам образования науки и культуры [Электронный ресурс] – Режим доступа до сайту : <http://www.unesco.org/new/ru/unesco/>
4. Резолюция и решения Исполнительного комитета Всемирной организации здравоохранения, принятые 23 мая 2009 г. – Женева : ВОЗ, 2009. – 46 с.
5. Структура аналитических оценок МОТ. Оценка в контексте стратегического бюджета : Комитет по программе, финансовым и административным вопросам, документ GB.285/PFA/10, ноябрь 2002 г. Административный совет МОТ, 285-я сессия. – Женева : МОТ, 2002. – 11 с.
6. Управление, ориентированное на конкретные результаты, в ООН в контексте реформ [подг. Э. Ф. Ортис, Тан Гуантин] / Объединенная инспекционная группа, JIU/REP/2006/6. – Женева : ООН, 2006. – 55 с.
7. Guidelines for the preparation of UNESCO country programming documents : Note by the Bureau of Strategic Planning, April 2007. – Paris : UNESCO. 2007. – 4 p.
8. High-Level Action Plan of the Organization and Priorities for the 2010-2011 Biennium : Assembly resolution A.1012(26), 18 January 2010 / International Maritime Organization. – L. : IMO, 2010. – 22 p.
9. Integrated technical co-operation programme (ITCP) for 2008-2009 : IMO Technical Co-operation Committee TC 57/3/1, 12 April 2007. – L. : IMO, 2007. – 64 p.
10. International Atomic Energy Agency [Электронный ресурс] – Режим доступа до сайту : <http://www.iaea.org/>
11. International Labour Organization [Электронный ресурс] – Режим доступа до сайту : <http://www.ilo.org/>
12. International Maritime Organization [Электронный ресурс] – Режим доступа до сайту : <http://www.imo.org/>
13. Medium Term Strategy 2006–2011 : International Atomic Energy Agency. – Vienna : IAEA, 2005. – 25 p.
14. Objectives of organization in the 2000s: Resolution of IMO A.900 (21) adopted on 16 November 1999 / IMO, Assembly A 21/Res.900, 21st session 4 February 2000, Agenda item 8. – L: IMO, 2000. – 3 p.
15. Revised Program and Budget for the 2008/09 Biennium : Approved by the Assemblies of the Member States of WIPO on December 12, 2008. – Geneve : WIPO, 2009. – 196 p.
16. Strategic Plan of the Organization (for the six-year period 2008-2013): Resolution of IMO A.989 (25) adopted on 20 November 2007 / IMO, Assembly A 25/Res.989, 25th session 21 December 2007, Agenda item 7a. – L. : IMO, 2007. – 12 p.
17. The International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC) : What it is and what it does / International Labour Office. – Geneve : ILO, 2010. – 12 p.
18. The United Nations Office for Project Services (UNOPS) / United Nations Dag Hammarskjold Library [Электронный ресурс]. – Режим доступа до сайту : <http://www.un.org/depts/dhl/resguide/specrb.html>

Рецензент: д.ю.н., профессор Волошин Ю.О.